

liskomiehet maailmaa? Jonas Sivelän *Kaiken takana on salaliitto* pureutuu puhuttavaan ilmiöön: salaliittoteorioihin, niihin uskomiseen ja niiden leviämiseen. Kirja on eteläafrikkalaisia AIDS-uskomuksia – jotka usein väittävät HIV:n olevan valkoisten salajuoni mustien tappamiseksi – käsittelevän väitöskirjan sivutuote. Teos määrittelee salaliittoteoriat ”virallisen selityksen” haastaviksi selityksiksi, jotka kertovat pahoissa aikeissa tehdyistä salaisista suunnitelmista. Ne vetoavat tunteisiin esittämällä maailman ”hyviin” ja ”pahoihin” jakautuneena. Sivelää kiinnostaa eritoten, ”mikä on saanut ihmiset kehittämään salaliittoja eri aiheista, ja ennen kaikkea, miksi ne ovat niin suunnattoman kiehtovia” (s. 13).

Kirjan tarjoama vastaus on, että salaliittoteoriat auttavat ihmisiä pärjäämään monimutkaisessa maailmassa tarjoamalla selityksiä hämmästyttävälle ja monimutkaisille tapahtumille, joille ei ole osoitettavissa selkeää syytä. Sosiologisesta näkökulmasta voisikin sanoa, että kyse on toimijuuden ylikorostamisesta reaktion koettuun kriisiin – kun asiat menevät pieleen monimutkaisten tapahtumakulkujen seurauksena, yhteisö etsii syntipukin. Kirjassa myös paikallistetaan teorioiden taustalta ennen kaikkea yhdysvaltalainen auktoriteettien epäi-

Kaiken takana todella on salaliitto, jos sitä etsii

Jonas Sivelä: *Kaiken takana on salaliitto*. Helsinki: Atena, 2015. 208 s. ISBN 978-952-300-170-1.

Onko kansallisen rokoteohjelmamme taustalla autismia leviävä lääkeyhtiöiden salaliitto? Elääkö Elvis? Hallitsevatko

lemisen kulttuuri sekä toisaalta internetin tietotulva.

Toisin kuin johdanto lupaa, Sivelä kuitenkin käyttää huomattavia määriä sivuja myös sen pohtimiseen, miten perustelut yksittäiset salaliittoteoriat ovat, ja voisivatko ne todella olla totta. Kirja onkin hengästyttävä kavalkadi erilaisten salaliittoteorioiden kuvauksia. Mahdollisia selityksiä niiden yleisyydelle heitellään ilmaan, eikä niihin pureuduta kovin syvästi. Toki kirjan on tarkoituskin olla yleisjohdatus aiheeseen, ei tutkimusjulkaisu. Joidenkin tiettyjen salaliittojen kiehtovuuteen kirjoittaja kyllä tarjoaa uskottavia selityksiä. Esimerkiksi Elviksen, Dianan ja John F. Kennedyn kaltaisten julkisuuden sankarien kuolemat ja niiden melko arkipäiväiset todelliset syyt tuntuvat liian banaaleilta, joten julkisessa keskustelussa luontevasti kehitetään säkenöivälle elämäntarinalle vastinpariksi tarina yhtä säkenöivästä kuolemasta.

Teoksen ansioksi on laskettava erityisesti se huomio, jonka Sivelä tekee haastatellessaan suomalaisia salaliittoteoreetikkoita: heitä ajaa tiedonjano. Moni heistä sanoo suoraan, että uskoisi kyllä viralliseen totuuteen, jos saisi (omasta näkökulmastaan) tarpeeksi vahvat perustelut. Kriittinen asenne ja totuutta kohti luoviminenhan

ovat myös tieteenteon jaloja periaatteita, joita salaliittoteoreetikot kuitenkin toteuttavat epäortodoksilla ja epäluotettavilla tavoilla. Kenties salaliittoteorioiden suosion selityksiin voisikin lisätä yksinkertaisesti tieteentekemisen periaatteiden ja menetelmien huonon tuntemuksen. Salaliittoteoreetikot todella pyrkivät usein vilpittömästi totuuden paljastamiseen tietoa etsimällä ja tuottamalla heidän menetelmänsä vain ovat epäkelpoja. Kuten Sivelä toteaa (s. 190): "Kun etsimällä etsii pieniä yksityiskohtia, niitä myös löytyy – ja lopulta niille löytyy myös sopiva tarkoitus." Vastaavanlaista menetelmää käyttävä lääkäri, joka tutkii jonkin sairauden esiintyvyyttä, etsisi otokseensa mahdollisimman paljon sairaita, ja sitten toteaisi, että jokaisella heistä todettiin sairaus, joten se näyttää olevan erittäin yleinen.

Kirjoittajan aikalaisdiagnoosi salaliittoteorioista nyky-yhteiskunnissa on kuitenkin kovin ambivalentti: yhtäältä hänen mukaansa nämä teoriat ovat suositumpia kuin koskaan, "koska ne tarjoavat mahdollisuuden saada järjestystä epävarmuuteen ja kaaokseen" maailmassa, jossa "[v]alta keskittyy yhä epätasaisemmin, samoin hyvinvointi" (s. 198). Toisaalta hän kuitenkin väittää, että "[e]lämme aikaa, jossa järki ja rationaalinen ajattelu ovat

kovaa valuuttaa", minkä vuoksi on esitettävä kysymys, "[s]opivatko salaliittoteoriat huonosti nykykulttuuriin ja ajatusmaailmamme?" (s. 171). Onko siis "aikamme" erityisen otollinen vai erityisen torjuva salaliittoteorioille? Annettakoon tekijälle sen verran armoa, että tähän kysymykseen vastaaminen yksiselitteisesti olisi mahdotonta – sillä "aikamme" tai "yhteiskuntamme kulttuuri" eivät ole yksiselitteisiä asioita. Sikäli kun arvioita voi ylipäänsä esittää, itsestäni kuitenkin näyttää siltä, että ainakin suomalainen julkinen keskustelu on siirtymässä pois päin valistuksen ihanteiden, järjen ja rationaalisuuden arvostamisesta, kohti henkilökohtaisen kokemuksen tiedollista arvoa. Tämä näkyy niin populistisen politiikan kuin uskomuslääketieteen ja -ruokavalioidenkin yleistymisessä. Salaliittojen narratiivi – siis maailman jakautuminen avoimeen ja valoisaan hyvään sekä suljettuun ja hämärään pahaan – on voimissaan.

Onkin vielä osoitettava yksi rikka rokassa. Kirjassa loistaa poissaolollaan nykypäivän suomalaisen yhteiskunnan kenties laajimmalle levinnyt ja poliittisesti merkittävin salaliittoteoria: äärioikeistolaisten nettimediodien sekä populististen poliitikkojen maalailema suvaitsevaisten salaliitto, jossa monikulttuurisuutta puolusta-

va eliitti sekä sinisilmäisen punavihreät ”hyödylliset hölmöt” pyrkivät sallimaan hallitsematoman maahanmuuton, hävittämään suomalaisen kulttuurin ja islamisoimaan Suomen. Sivelä sen sijaan käsittelee juutalaisvihaa, mutta huomiotta jää, että muslimit ovat monin tavoin ”Euroopan uusia juutalaisia” – siis hieman tuntematon, juonittelevaksi väitetty kansa, jota syytetään kaikista yhteiskunnan ongelmista. Nykyinen laitaioikeisto usein jakautuukin sen mukaan, kuka paikantaa tämän klassisen, juonittelevan ja pahan kansan leiman juutalaiseen ja kuka muslimeihin. (Joidenkin mukaan itse asiassa syyppäitä kaikkeen ovat nämä molemmat ”kansat” – ”ne” ovat salaliitossa.)

Myös Sivelän pohdiskelu siitä, onko Israelin ulkopoliittikkaa ja ihmisoikeusrikkomuksia kohtaan esitetyn kritiikin taustalla sittenkin juutalaisviha, on vähättelevä. Voisi jopa väittää, että hän sortuu juuri siihen salaliittoteoreetikoksi leimautamiseen, jota usein käytetään sorron välineenä – tästä näkökulmasta palestiinalaisten ihmisoikeuksien puolustajat ovat vain harhaisen ”pahan juutalaisen” narratiivin sokaisemia. Ei nimittäin ole vaikea keksiä esimerkkejä sorrettujen keskuudessa levinneistä, eliittiä syyttävistä ”salaliittoteorioista”, jotka osoittautuivatkin tosiksi.

Sivelä itsekkin esittelee kirjan loppupuolella 1930-luvun Yhdysvalloissa afroamerikkalaisilla salaa tehtyjä syfiliskokeita sekä Julian Assangen ja Edward Snowdenin 2010-luvulla paljastamia sotarikoksia ja salaisia valvontakoneistoja. Ihmisoikeusloukkaukset on tuomittava ihmisoikeusloukkauksina riippumatta niiden tekijästä ja sekoittamatta asiaan (salaliittoteoreettisia!) arveluita siitä, että syytteiden taustalla onkin vain jokin kulttuuris-psykologinen ”juutalaispelko”.

Väite ”suvakkien ja muslimien salaliitosta” on lyönyt läpi niin laajalti, ettei moni enää edes muista kysellä sille perusteluita. Se on edesauttanut poliittisen väkivallan arkipäiväistymistä viime vuosien Suomessa ja todella ansaitsisi sosiologisen tarkastelun, jossa selvitetäisiin perinpohjaisesti tämän ”tiedon” rakentamisen ja leviämisen sosiaaliset mekanismit ja taustat. Sosiaalitieteelliselle tutkimukselle, joka vastaisi edes osin kysymyksiin siitä, millaista yhteenkuuluvuutta, tunteita ja tietoa salaliittoteoriat tuottavat, sekä miten niitä käytetään poliittisten tarkoitusten edistämiseksi, olisi tämänkin kirjan jälkeen tilausta. Kenties Sivelä vastaakin joihinkin näistä kysymyksistä tulevassa tutkimuksessaan!

Tuukka Ylä-Anttila